

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת כי תבוא תשפ"ו¹

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים שעברו)

עבודת ראש השנה - תמליכוני עליכם

כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם... (הלכ' תשובה פ"ג ה"ד).

קול השופר צריך לעורר את האדם⁵ לערוך חשבון הנפש⁶, לתקן את מעשיו, כל אחד כפי מדרגתו⁷. יש יהודים שהתרחקו מאד, שבכלל לא מקיימים תורה, ואפילו קול השופר לא מגיע לאזניהם כדי לעוררם. אבל יש יהודים שב"ה כל השנה לומדים תורה ומקיימים תורה, ובכל זאת גם הם צריכים לתקן דברים קלים, "פי אדם, אין צדיק בפארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ), וא"כ כל אחד לפי מדרגתו ודאי יש לו מה לתקן. שהתפילה תהיה יותר טובה, שלימוד התורה יהיה יותר טוב, שאהבת ישראל תהיה יותר טובה, אהבה בין אדם לחברו, בין איש לאשתו, כל אחד צריך לתקן במה שיודע ומכיר את עצמו שצריך לתקן. השופר צריך להזכיר לנו לתקן את כל הדברים הללו.

"עוררו ישנים משנתכם, ונרדמים הקיצו מתרדמתכם", הכונה גם לשנות הרגלים. ההרגל והשיגרה גם הם מיני תרדמה. לא להכנע להרגלים. זה שאני רגיל לעשות כך, זו לא ראייה שזהו הדבר הנכון לעשות. צריך לבדוק אם זה הדבר הנכון, ואם לא - אז לתקן את זה. גם אם כולם עושים כך, אין זו ראייה שזהו הדבר הנכון. מה שכולם עושים, לא חייב להיות מותר. תלוי מי הם ה"כולם". אם גדולי החכמים הם שעושים כך, זו ראייה שמותר. אבל אם סתם אנשים עושים כך, זו לא ראייה שמותר. "כולם עושים" איננו היתר. צריך לבדוק אם הדבר מותר באמת.

מהות קדושת יום ר"ה - המלכת ה'

חז"ל אמרו, "אמרנו לפני בראש השנה מלכיות... כדי שתמליכוני עליכם"⁸ (ר"ה טז, א). זהו מיסודות העבודה בראש השנה - להמליך עלינו את הקב"ה. דבר זה ניכר גם בנוסח הברכה שתקנו לנו חז"ל בתפלת ראש השנה ובקידוש היום. הרי הגמרא אומרת - "אין חותמין בשתיים!" (ברכות מט, א) [כלומר, גם בברכה שעוסקת בכמה ענינים, על החתימה לעסוק בענין אחד בלבד, ולא יותר. למשל: בברכת "מחיה המתים" מזכירים שבחים רבים - "אתה גבור לעולם ה', מחיה מתים אתה... סומך נופלים, ורופא חולים, ומתיר אסורים" וכו'. ובכל זאת, בחתימת הברכה אומרים רק "ברוך אתה ה' מחיה המתים", ולא "ברוך אתה ה', מחיה מתים וסומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים"]. ממילא קשה, כיצד חותמים בר"ה את ברכת קדושת היום (בתפלה ובקידוש) במילים "מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזכרון"? הרי שלושה ענינים יש כאן: (א) מלך על כל הארץ, (ב) מקדש ישראל, (ג) מקדש יום הזכרון!

לגבי הצירוף של "מקדש ישראל ויום הזכרון" מסבירה הגמרא (שם), שאין כאן שני ענינים אלא ענין אחד - מקדש ישראל, שמקדשים את יום הזכרון. [כלומר, זהו אחד המאפיינים

צורת התקיעות בר"ה - כצורת התכנית האלקית

בעולם

התורה מצוה בפרשתנו על מצות ביכורים. המביא ביכורים למקדש אומר לכהן: "הגדתי היום לה' אלקיך, פי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו" (דברים כו, ג). אח"כ הוא אומר: "ארמי אבד אבי, וירד מצרימה... וירעו אתנו המצרים ויענונו...". ולבסוף הוא אומר: "ויצאנו ה' ממצרים ביד חזקה וברע נטויה... ויבאנו אל המקום הזה, ויתן לנו את הארץ הזאת, ארץ זבת חלב ודבש". ההתחלה טובה - "הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו"; ההמשך לא כל כך טוב - "ארמי אבד אבי... וירעו אתנו המצרים ויענונו" וכו'; והסוף שוב טוב - "ויצאנו ה' ממצרים... ויבאנו אל המקום הזה... ארץ זבת חלב ודבש".

התקיעות של ראש השנה, מסודרות אף הן כפי המהלך הזה: פשוטה לפניך (לפני התרועה), פשוטה לאחריה, וביניהן שברים

ותרועות - "גנוחי גנח" ו"לולי ליל" (ר"ה לד, א). למה מרמזים הקולות הללו? "פשוטה לפניך" מרמזת על המצב השלם והמתוקן, ועל מלכות שמים השלמה שהיתה לפני בריאת העולם ("אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא"), ועל המצב השלם והמתוקן ומלכות שמים השלמה שהיתה בראשית תולדות עם ישראל, כשכל ישראל אמרו בסיני "נעשה ונשמע". לאחר הופעות אלו של מלכות שמים השלמה, ישנם הרבה שברים ותרועות². בתולדות העולם - חטא עץ הדעת, דור המבול ועוד; ובתולדות עם ישראל אחרי מעמד הר סיני - מעשה העגל, מעשה המרגלים, ושאר תרועות ושברים, עד חורבן הבית ועד לשואה האחרונה, ועד לצרות שיש לנו היום. אבל לאחר השברים והתרועות מגיעה שוב "פשוטה לאחריה". הפשוטה לאחר מרמזת על המצב המתוקן ועל מלכות שמים השלמה של אחרית הימים. באחרית הימים, אחרי ככלות הכל, לבדו ימלוך נורא! כשהתכנית האלקית תגיע אל קצה, שוב תהיה מלכות שמים שלמה, במלכות בית דוד ובסנהדרין הגדולה בירושלים. לזה רומזים קולות השופר. שלאחר כל הצרות, ולאחר כל השברים והתרועות, נגיע בעזרת ה' שוב למצב מתוקן. ל"פשוטה שלאחריה"³.

גם אצל כל אחד באופן פרטי כך הוא הסדר. הוא נולד בלא חטא, אח"כ הוא חוטא, "פי אדם אין צדיק בפארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ), ובסוף הוא מתקן את חטאו. התיקון יכול להיות או בגיהנם או בגן עדן, אבל בסוף, אחרי החטא - הוא בא על תיקונו⁴.

"הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם"

הרמב"ם אומר: "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר: עוררו ישנים משנתכם, ונרדמים הקיצו מתרדמתכם... השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים

מלך מלכי המלכים הקב"ה רוצה שיחלקו כבוד לעבדיו: לשמש, לירח ולכל צבא השמים. מה עשו? "התחילו לבנות לכוכבים היקלות, ולהקריב להן קרבנות, ולשבחם ולפארם בדברים ולהשתחוות למולם", כדי לכבד בזה את עבדיו ומשמשי של הקב"ה, ומזה התפתחה אחר כך עבודת כוכבים גמורה, שהתחילו לייחס אלוהות לכוכבים עצמם¹⁴ (כמבואר כל זה ברמב"ם, ריש הל' עבודת כוכבים).

והנה, המתבונן היטב בלשון הרמב"ם יבחין, שהגדיר את מחשבתם של אנשי דור אנוש [לעבוד את הכוכבים כדי לכבד בזה את הקב"ה] לא רק כטעות בהבנת רצון ה', אלא כטעות קשה בסברה ("בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדולה, ונבערה עצת חכמי אותו הדור"). וקשה לכאורה: מה כאן הטעות בסברה? הרי סברת אנשי דור אנוש נראית לכאורה הגיונית מאד! הרי מלך בשר ודם באמת רוצה שיכבדו את שריו ופקידיו, ומי שמזלזל בהם הוא כפוגע במלכות. מדוע א"כ לא ירצה גם הקב"ה שישתחוו לשריו ועבדיו ויכבדו?

נראה לבאר, שהטעות הגדולה שבמחשבה זו, היא חוסר הבנת ההבדל המהותי שבין עבדיו של מלך בשר ודם לעבדיו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. מלך בשר ודם זקוק באופן הכרחי לעבדים שלו. אם לא יהיו לו עבדים הסרים למשמעתו - הוא לא יוכל לממש את מלכותו. אם הצבא והשרים יחליטו שלא להכיר במלך, המלך יוכל לצעוק ברחובות מבוקר עד ערב "אני המלך", ושום דבר לא יעזור לו. לא תהיה לו מלכות. לכן דורש מלך בשר ודם מנתנינו לכבד גם את שריו ועבדיו, שכן בלעדיהם תתבטל מלכותו.

לא כן אצל הקב"ה. הקב"ה אינו זקוק לעבדים כדי לממש את מלכותו. אמנם יש לו לקב"ה שרים, שר צבא (יהושע ה, יד) ושר הפנים (ברכות נא, א) ושר של אש (פסחים קח, א) ושר של ברד (שם) ושר של ים (שם, ב; גיטין סח, ב) ושר חמק ושר צנה (סנהדרין קח, ב) ועוד שרים רבים ונכבדים מאלה, אבל האמת היא שהקב"ה לא זקוק לשרים האלה. הוא יכול לעשות כל אשר יחפוץ גם בלי עזרתם, וגם לאחר שהם נמצאים - הם אינם יכולים לעשות דבר. הקב"ה לבדו, הוא עשה עושה ויעשה לכל המעשים, ולא השרים. הוא לבדו משנה עיתים ומחליף את הזמנים, ומסדר את הכוכבים, ואין שום כח אחר זולתו. ממילא אין לקב"ה צורך שיכבדו את שריו ועבדיו, וממילא זוהי "טעות גדולה" לחשוב שהקב"ה מעוניין שיכבדו; טעות שהיא שורש לעבודה זרה, כי היא מצביעה על חוסר הבנת אפיקה של מלכות שמים, שהיא מלכות שאינה זקוקה לעוזרים ומסייעים^{15,16}.

זהו שאומרים בתפלת שמונה עשרה (בברכת אבות), שהקב"ה הוא "א-ל-עליון". מה פירוש "א-ל-עליון"? אחד הפירושים הוא, שהקב"ה אינו כמלך בשר ודם שזקוק באופן הכרחי לעבדיו (וממילא הוא אינו בדיוק עליון עליהם, אלא תלוי בהם), אלא מלך כזה, שאינו זקוק לאף אחד כדי להוציא את רצונו אל הפועל. זהו "א-ל-עליון".

זה התוכן של ברכת מלכויות, שה' לבדו הוא מלך על כל העולם, ואינו צריך לשום כח אחר. זו הברכה הראשונה משלש הברכות של ר"ה, ברכת מלכויות. ה' לבדו מנהיג, הוא עשה והוא עושה והוא יעשה את כל המעשים, ואין שום דבר שקורה בלי השגחתו. על כל זה צריכים לחשוב בר"ה, וזו היא העבודה הנדרשת מעמנו בר"ה, לדעת שאפס זולתו, לדעת "כי ה' הוא

של קדושת ישראל, שיש בכחם לקדש את הזמנים, ובכלל זה גם את יום הזכרון]. אבל "מלך על כל הארץ" - כיצד שייך ענין זה ל"מקדש ישראל ויום הזכרון"? מדוע אין כאן בעיה של חתימה בשני ענינים?

התשובה היא, שאין כאן שני ענינים, אלא הכל ענין אחד. תוקף קדושת יום ר"ה הוא, להגיע להכרה שה' הוא "מלך על כל הארץ", ולהבין את משמעותה של מלכות זו. אמנם בכל ערב ובכל בוקר אנו ממליכים את ה' באמירת "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד", וכן בכל ברכה שאנו מברכים אנו מזכירים את מלכות ה' בעולם ("ברוך אתה ה'... מלך העולם..."), אך בכל זאת בר"ה ובעשרת ימי תשובה אנו מקדישים תשומת לב מיוחדת לנושא זה, של חיזוק ההכרה במלכות ה'. כמו שאת יציאת מצרים מזכירים פעמים פיוס, ובכל זאת נתנו לנו לילה אחד מיוחד להעמיק בו יותר את התודעה ואת ההרגשה של יציאת מצרים, כך נתנו לנו גם יום מיוחד להעמיק בו את התודעה של מלכות שמים, וזהו ראש השנה. "אקרו לפני בראש השנה מלכיות... כדי שתמליכוני עליכם" (ר"ה טו, א). ממילא, אין כאן חתימה בשני ענינים, אלא הכל ענין אחד: מפני שהוא "מלך על כל הארץ", לכן הוא "מקדש ישראל ויום הזכרון", כדי שנקדיש יום זה לקבלת מלכותו^{10,9}.

זוהי מהות עבודת היום של ראש השנה, להמליך עלינו את הקב"ה, ולהתפלל על פרסום מלכות זו בכל העולם כולו¹¹. התפלה בר"ה הרי היא בחלקה הגדול על גילוי מלכות שמים. "וידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, ויאמר כל אשר נשמה באפו: ה' אלקי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה". "ובכן תן פחדך ה' אלקינו על כל מעשיך, ואימתך על כל מה שבראת". כולן בקשות על כך שיתגלה כבוד מלכות שמים, שלא ישאר אף גוי אחד שלא מכיר במלכות שמים, כל שכן שלא ישאר אף יהודי אחד שלא מכיר במלכות שמים. כולם יכירו בכך שה' אלקי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה.

למה דווקא ראש השנה הוא היום שנקבע לעבוד בו על ענין זה, של הכרה במלכות שמים? כי הראשון שהכיר במלכות ה' היה אדם הראשון, ואדם הראשון נברא בראש השנה (ר"ן מס' ר"ה דף ג, א מדפי הרי"ף בשם הפסיקתא). אמנם אנו אומרים שהקב"ה הוא "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא"¹² - עוד לפני בריאת העולם כבר היה הקב"ה מלך¹³ - אבל אז לא היה עדיין מי שיכיר במלכותו ויקרא לו "מלך", כי לא היו נבראים. רק אחרי שנברא העולם - "לעת נעשה בחפצו פל - אזי מלך שמו נקרא". אז היה כבר מי שיקרא לקב"ה מלך. נמצא, שההמלכה הראשונה של הקב"ה היתה ע"י אדם הראשון שנברא בר"ה. לכן עבודת יום ר"ה היא "תמליכוני עליכם". ביום זה אנו מעמיקים את הכרתנו במלכותו ית' בעולם, ומתפללים שכל העולם יגיע להכרה זו.

מלכות ה' לעומת מלכות בשר ודם

כשאנו עובדים בראש השנה על ההכרה במלכות ה', צריך להבין על איזה מין מלכות מדובר כאן.

הרמב"ם אומר: "בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדולה". מה היתה הטעות? הם חשבו, שכשם שמלך בשר ודם רוצה שיחלקו כבוד לא רק לו אלא גם לעבדיו, והוא מעניש את מי שמבזה אותם, כי כבודם הוא כבודו ובזיונם הוא כבזיון המלך, כך גם

האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד". אין שום דבר חוץ מהקב"ה.

מלכות ה' - על כל העולם כולו

אחד מהפסוקים של ברכת מלכויות הוא: "פֶּה אָמַר ה' מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגָלוּ ה' צָ-בָאוֹת, אֲנִי רֹאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבְּלָעֵדִי אֵין אֱלֹהִים" (ישעיהו מד, ו). והקשו על כך¹⁷, הרי לומר שה' הוא "מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל" זה לא מספיק, כיון שאין כאן המלכת ה' אלא על ישראל, ולא על כל העולם כולו. נוכחו שאמרו בגמרא על הפסוק "וַיֹּאמְרוּ לְמַלְכֵּנוּ וַיֹּאמְרוּ" (תהלים מז, ז), שאין להשתמש בו למלכויות, כיון "דלא אמליכתיא אלא על אומה אחת" (רש"י ר"ה לב, ב ד"ה וימרו למלכו).]

והסבירו בזה, שהפסוק "פֶּה אָמַר ה'" וכו' משמש למלכויות לא בגלל שנאמר בו שה' הוא "מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל", אלא בגלל מה שנאמר בהמשך הפסוק - "אֲנִי רֹאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן, וּמִבְּלָעֵדִי אֵין אֱלֹהִים". והגם שבתבות אלו לא מוזכרת מלכות, מ"מ הרי זה כפסוק "שמע ישראל", שאמרו בגמ' שהוא "כשר" למלכויות אע"פ שלא מוזכרת בו מלכות (ר"ה לב, ב), כי העיקר של מלכויות הוא להכיר ש"ה' אחד", ושאין שום כח אחר חוץ ממנו¹⁸. אם מבינים שאין שום כח בעולם חוץ ממנו ית' - זו מלכות, וזוהי

עבודת המלכות של ר"ה. אנו צריכים להשתדל כבר עכשיו בימי אלול להתחזק בהכרה הזו. להגיע לכך שבר"ה נוכל באמת לדעת שה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. גם על אומות העולם, וגם על הרשעים שבאומות העולם, איננו מתפללים שימותו, רק שידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה, שזה תיקון העולם, שכלם יכירו שה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. כל שכן שאנו צריכים לפני כולם להבין את זה ולהפנים את זה שהקב"ה הוא מלך ואפס זולתו, ואם אנו עושים את זה וחוגגים את המלכת ה', אז באמת "אֶכְלֹוּ מִשְׁמָנִים וְשָׁתוּ מִמֶּתְקִים פִּי תִדְוֶה ה' הִיא מְעֻזָּם", ונפתח ונחתם אנו וכל בית ישראל לחיים טובים ולשלום, אמן.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].
הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת כי תבוא: "וְהָיָה כִּי תִבּוֹא אֶל הָאָרֶץ" (דברים כו, א) ⇔ "וּתְבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה" (שם כט, ו).
קשר נוסף: "וְהָיָה כִּי תִבּוֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה" (שם כו, א) ⇔ "וְנָתַתָּ אֶת אֲרָצְךָ וְנִתְּנָה לְנַחֲלָה" (שם כט, ז).
קשר נוסף: "וְהָיָה כִּי תִבּוֹא אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'" (שם כו, ב) ⇔ "וְאִלּוּלָה אֶתְכֶם אֲרָבָעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר" (שם כט, ד).
קשר נוסף: "וַיִּזְעַזְעוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזוֹרַע נְטִינָה וּבְמִרְא גֹל וּבְאִתּוֹת וּבְמִפְתִּיחִים" (שם כו, ח) ⇔ "אֲתֶם רְאִיתֶם אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם... הָאֵתָה וְהַמִּפְתִּיחִים הַגְּדֹלִים הָהֵם" (שם כט, א-ב).
קשר נוסף: "וַיִּבְרָאוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה" (שם כו, ט) ⇔ "וּתְבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה" (שם כט, ו).
קשר נוסף: "וְאֶמְרָתָה אֵלָיו... אֲרָמִי אֲבָד אֲבִי" (שם כו, ג-ה), [רש"י: ואמרת אליו - **שאינך כפוי טובה**; ארמי אבד אבי - **מזכיר חסדי המקום**] ⇔ "וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לְדַעַת" (שם כט, ג) **"להכיר את חסדי הקב"ה"** ולידבק בו" (רש"י).
2. גם תרועה היא לשון שבר - עי' במפרשים על הפסוקים "רָעָה הַתְּרַעָצָה הָאָרֶץ" (ישעיהו כד, יט), "וַיִּרְעוּף קֶדְקֶד" (ירמיהו ב, טז), "תְּרַעַם בְּשָׂבָט בְּרָזָל" (תהלים ב, ט), ועוד.

3. ולא רק צורת התקיעות מרמזת למהלך הזה, אלא גם סדר הפסוקים בברכות מלכויות וזכרונות ושופרות מרמז לכך. דהנה, כבר נתקשו התוס' (ר"ה לב, א ד"ה מתחיל) על מה שאומרים בברכות אלו את פסוקי הכתובים קודם פסוקי הנביאים, שזה לא כפי המקובל והידוע שהנביאים חשובים יותר מהכתובים, וא"כ היה לנו להקדים ולומר את פסוקי הנביאים לפני פסוקי הכתובים. ועי' מה שתיירצו על זה (תוס' שם). ואולם הגה"צ רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל תירץ שאלה זו כן: "הנה כל הפסוקים של מלכויות וזכרונות ושופרות, שנזכר בכל אחד פסוקים מתורה ונביאים וכתובים, הם מדברים מג' ענינים: הפסוקים של תורה - רובם ככולם מדברים מהתגלות מלכות וזכרונות ושופרות של העבר. כי זהו שורש התורה, להורות לנו דרכי ית'. ובכל פסוקי הנביאים של המלכויות וזכרונות ושופרות - מדברים ומרמזים על לעתיד לבוא. כי הנבואה מגלה מה שעתיד להיות. ופסוקי הכתובים של מלכויות וזכרונות ושופרות - המה כולם מרמזים על ההנהגה של ההווה. והמה מרמזים בכללות על השתלשלות הקדושה של העבר וההווה והעתיד. ובוה יתורץ קושיית התוס', מה שאומרים פסוקי כתובים קודם פסוקי נביאים. כי כך הוא הסדר, מתחילה ההווה, ואחר כך העתיד ("פרי צדיק" לר"ה אות כ"ח).
4. ומי שזוכה, מסיים את התהליך כולו - כולל התיקון - כבר כאן בעולם הזה, כפי שנאמר בברכות שבפרשתנו: "וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ, לְשָׁמֹר לְעֻשׂוֹתָתָה כָּל מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם... וְכָאֵל צִלְיֶךָ כָּל הַבְּרִיכוֹת הָאֵלֶּה וְהַשִּׁיגְךָ... בְּרוּךְ אַתָּה ה' בְּבֹאֶיךָ, וּבְרוּךְ אַתָּה ה' בְּצֵאתְךָ" (דברים כח, א-ו) - "שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם" (רש"י שם, ו). וזה חלק מן הברכות.
5. וכתב הגר"א, דלכך מפסיקין ואין תוקעין בערב ר"ה, כדי שלא נכנס לר"ה במצב של "מלומדה", שכבר נהיה רגילין לתקיעות והם לא יעוררו אותנו. דבלי יום - כיון דדש דש, כמבואר במעשה של טיטוס והיתוש (גיטין נו, ב), דמשהרגיל היתוש בקול הקורנס, הכיר בו ולא הניח ניקורו. ולכן תוקעין רק כ"ט יום (ביאור הגר"א לספר יונה ג, ג).

6. יש מבארים לפ"ז את נוסח ברכת השופר כפי שהוא מופיע בכמה ראשונים - "לשמוע בקול שופר". דהנה הטור והשו"ע (או"ח סי' תקפ"ה ס"ב) כתבו לומר לשמוע "קול" שופר, כמנהגנו, וכנוסח הרמב"ם (פ"ג משופר ה"י). וכתב שם הב"ח, דאין לומר "בקול", דמשמע לעשות צביונו ולשמוע בקולו, אלא יאמר "קול" שופר. וכ"כ המג"א (סי' תקפ"ה סק"ב) והט"ז (שם סק"ב). ואולם בכמה ראשונים הנוסח הוא "בקול" שופר - עי' רא"ש (ר"ה פ"ד סוף סי' י') שהביא כן בשם

ראבי"ה (סי' תקל"ד) ובה"ג, וכן הוא באו"ד (ח"ב סי' רע"א), ובמנהיג (הלכ' ר"ה) בשם רב האי גאון, ועוד. ובדעת ראשונים אלו צ"ל, דאדרבה היא הנותנת, דכיון ששופר רמז יש בו, עורו ישנים משנתכם וכו', א"כ שייך לברך לשמוע "בקול" שופר, שהשופר כביכול אומר לנו: "עורו ישנים ושובו אל ה'", ומצוה לשמוע בקולו. ואמרו חז"ל (במי שנתן שופר בתוך שופר ותקע), "אם קול פנימי שמע יצא, ואם קול חיצוני שמע לא יצא" (ר"ה כז, ב). ונרמז בו, שלא די בשמיעת "הקול החיצוני" של השופר, אלא צריך להטות אוזן ולשמוע גם את ה"קול הפנימי" של השופר, מה הוא קורא ועל מה הוא מרמז, ורק "אם קול פנימי שמע - יצא".

7. ומבואר בריטב"א, ש"עורו ישנים משנתכם" אינו רק טעם בעלמא למצות שופר, אלא יש בו אף כדי לקבוע את עיקר צורת המצוה וגדרה להלכה ולמעשה. דהנה כתב הריטב"א על נוסח ברכת השופר: "קבלה מרבינו האי ז"ל, אביהם של ישראל, שהוא 'לשמוע קול שופר'. ויש בזה ב' שאלות: למה אין הנוסח על 'תקיעת' שופר, כמו 'מקרא' מגלה, שמברכין על הקריאה ולא על השמיעה. ועוד, למה היא בלמ"ד ואינה ב'על', כיון שתקיעת שופר אפשר על ידי אחרים, כעין מקרא מגלה שהיא ב'על' מטעם זה. והתשובה בשאלות אלו אחת: דהכא, שמיעת השופר היא עיקר המצוה, וכונת התורה כדי שיעור אדם לחזור בתשובה, וגם שיכוון לרצות למדת הדין ביום הזה, ואילו תקע ולא שמע לא יצא, ולפיכך תקנו הנוסח בשמיעה, וכיון שהשמיעה אי אפשר לה על ידי אחרים - היא בלמ"ד, כיון שהוא עובר לעשייתה. אבל מקרא מגלה, הקריאה עיקר, משום פרסומי ניסא, ואפילו קרא ולא שמע ולא הבין - יצא, מידי דהוי אנשים ועמי הארץ, וכיון שאפשר על ידי אחרים היא ב'על' (חי' הריטב"א ר"ה לד, א ד"ה כתב הרי"ף).

הרי ענין זה, שכוונת התורה בתקיעת השופר היא "כדי שיעור אדם לחזור בתשובה", קובע את גדר המצוה כך, עד שאינו יוצא בתקיעה, אלא בשמיעה, כי רק השמיעה יש בה כדי לעורר את האדם לתשובה. משא"כ מקרא מגלה, הרי הוא יוצא בקריאה אף בלא שמיעה, כי במגלה העיקר הוא משום פרסומי ניסא, ובזה אפילו קרא ולא שמע הרי יש כאן פרסומי ניסא, ולכן יצא. [ולאחלה אם שמיעה מעכבת במקרא מגלה - עי' משנ"ב סי' תרפ"ט סק"ה ושע"ה צ"ש].

8. וכתב ב"מאור ושמש" (סוף חומש דברים, רמזי ר"ה, ד"ה ואמרו לפני ברה"ו וכו'), שעל ידי עבודת "תמליכוני עליכם" של ר"ה, "על ידי זה יוסיף אומץ ליחד אליקנו בעת אמרו שמע ישראל כל השנה, שיוכל לקבל עליו עול מלכות שמים בקדושה על ידי המשכת הקדושה שהוא מושך עליו ברה"ה... וזהו הפירוש ואמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם". שהכוונה, שתאמרו המלכויות ברה"ה בכל לבבכם, שעל ידי זה תמליכו את ה' ב"ה כל השנה ברוב עוז".

9. ולכן, אם שכח לומר "מלך על כל הארץ", ואמר רק "מקדש ישראל ויום הזכרון" - יצא (שערי תשובה סי' תקפ"ב סק"ד). כי "מלך על כל הארץ" אינו ענין בפני עצמו, אלא הוא הגדרת תוכן קדושת היום, והרי הזכיר את קדושת היום, ולכן יצא. אבל אם היה "מלך על כל הארץ" ענין בפני עצמו, לא היה יוצא אם לא היה מזכירו. [ומ"מ ע"ש שרק בתפלת שחרית הדין כן, אבל המוספין - יתכן שלא יצא אם לא הזכיר מלכות בחתימת הברכה, ע"ש הטעם].

10. וכן לדעת רשב"ג (ר"ה לב, א), שכולל את קדושת היום בברכת זכרונות (ולא בברכת מלכויות), וחזקתה בה "ברוך אתה ה', זוכר הברית, מקדש ישראל ויום הזכרון", צריך לומר דמהות קדושת היום היא שה' זוכר בו מעשי בני האדם ודן אותם לפי מעשיהם, וא"כ אין כאן חתימה בשני ענינים, אלא הכל ענין אחד: מפני שהוא "זוכר הברית", לכן הוא "מקדש ישראל ויום הזכרון", כדי שנקדיש יום זה להעלות בו זכרוננו לפניו לטובה.

[ומודה רשב"ג לרבי (שסובר שכולל קדושת היום במלכויות), שגם ה"מלכויות" הן מתוקף קדושת היום כמו ה"זכרונות"; וגם רבי מודה לרשב"ג שגם ה"זכרונות" הן מתוקף קדושת היום כמו ה"מלכויות". אלא שנחלקו היכן ראוי יותר להזכיר את קדושת היום, בברכה הרביעית או בברכה האמצעית, כמבואר בגמ' (ר"ה שם)].

ולגבי יוה"כ, שגם שם חותמים "מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל, ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה, מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הכפורים", צ"ל ד"מלך מוחל וסולח" הוא ממהות קדושת היום, והוא ענין אחד עם "מקדש ישראל ויום הכפורים". ולגבי "מלך על כל הארץ" צריך לומר, שבכל עשרה ימים אלו ה' מראה את מלכותו במה שהוא דן ושופט את העולם (רש"י ברכות יב, ב ד"ה המלך הקדוש), ולכן בכל עשיית אומרים "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט", וא"כ גם זהו ממהות קדושת היום, דמכח זה שהוא מלך העולם הוא דן אותנו וסולח לעונותינו ביום הזה, והכל ענין אחד.

11. לכן, בניגוד ליוה"כ של שנת היובל, שם נאמר רק "תעבירו שופר בקל ארצכם" (ויקרא כה, ט), בראש השנה לא נאמר "תעבירו שופר", אלא "יום תרועה תהיה לכם" (במדבר כט, א). כי ברה"ה לא די רק בהעברת שופר, אלא כל היום במהותו הוא "יום תרועה" - יום של קבלת מלכות שמים ע"י התרועה. "תמליכוני עליכם... ובמה? - בשופר" (ר"ה טז, א. ועי' ריטב"א שם שביאר, ש"במה - בשופר" מתייחס לא רק אל הזכרונות, אלא גם אל המלכויות). וזו מהות היום ועבודתו.

12. ראוי להזכיר כאן את הידיעה החשובה והנחוצה - הביאור בספרים הרבה אין קץ - מה שכתב רבי משה מפרעמסלא (תלמיד המהרש"ל) בספרו "מטה משה" (חלק ראשון אות ל"א) וז"ל: "מצאתי כתוב, כל מי שמכוון בעת התחלת ארון עולם, כתב רבי יודא החסיד ורב האי גאון ורב שרירא גאון, ערב אני בדבר שתפלתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפלתו, ואין לו שטן ופגע רע ברה"ה וביה"כ בתפלתו, ואויביו נופלים לפניו, וי"א אף יצר הרע משלים אתו... ואפשר שמזה נתפשט המנהג שאומרים אותו קודם כל ברכה ותהלה". עכ"ל.

13. מה המשמעות של מלכות ה' כשאין נבראים למלוך עליהם? - עי' הערה 15.

14. ועי' עוד בזה ב"נפש החיים" שער ג' פ"ט.

15. ויש להוסיף עוד, שמלכות ה' לא רק שאינה נצרכת לשרים ועבדים, אלא גם לנתינים היא אינה נצרכת, כפי שאומרים בתפלה: "אדון עולם אשר קלך בטרם כל יציר נברא". מה המשמעות של מלכות, כשאין נבראים למלוך עליהם? - המשמעות היא, שגם במצב כזה הקב"ה יכול לעשות כל מה שירצה. כי המלוכה, אין עיקר ענינה שליטה על אחרים, אלא עיקר ענינה הוא שהמלך אינו מוגבל, ויכול לעשות כל אשר יחפוץ. [מלכא - מאי דבעי עבד. שהמלך פורץ גדר... ואין מוחין בידו] (פסחים קי, א). ורק ממילא יוצא מזה גם ענין השליטה על אחרים. שכיון שהמלך אינו מוגבל, ממילא הוא שולט על האחרים - במידה וקיימים "אחרים" - ועושה בהם מה שהוא חפץ, ואין מי שיעכב בידו. [ומה שמוכח בסה"ק שסיבת בריאת העולם היתה כי "אין מלך בלא עם", "ואם אין צבא למלך ואין מחנה למלך על מה הוא מולך" (פרקי דר"א פ"ג), וזהו רק כדי להוציא את המלכות אל הפועל, ולגלותה. אבל באמת ובעצם, גם בלי עם - הקב"ה מלך].

16. וב"בני יששכר" ביאר את טעות אנשי דור אנוש על פי המבואר בגמרא, שאוריה החתי מורד במלכות היה, כיון שאמר בפני דוד המלך "ואדני יואב" (שמו"ב יא, א), "וזהו מרד שִׁקְרָא אדון בפני המלך" (רש"י קידושין מג, א), "דלאו אורח ארעא לקבל עליו מרות אחרים בפני המלך" (רש"י שבת נו, א). הרי לנו, שאף שרצון המלך שיכבדו את הממונים מטעמו, כשר הצבא וכד', אין מקום לכבדם בפני המלך, והמכבדם בפניו הרי הוא מזלזל ומורד במלך. וכן באנשי דור אנוש: אילו הכירו שהקב"ה "מלא כל הארץ כבודו", לא היו מעזים לכבד בפניו את הממונים על ידו. אך טעותם היתה, שהתייחסו לקב"ה כמצוי "במקומו" בלבד, ועל כך הם נתבעו ("בני יששכר" מאמרי חודש תשרי, מאמר י"א אות ט").

17. עי' "שם משמאל" (ר"ה תרע"ח ד"ה בש"ס ר"ה).

18. וכמו שכתב המאירי: "שמע ישפך אל ה' אלקינו ה' אֶחָד"; "וְיִדְעָה הַיּוֹם וְהַשָּׁבָת אֶל לִבָּהּ כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים בְּשֵׁמִים מְמַלְל וְעַל הָאָרֶץ מַתַּחַת אֵין עוֹד"; "אֵתָהּ הָרָאָה לְדַעַת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים [אין עוד מלבדו]" - כולם מלכויות הם [הגם שלא מוזכרת בהם מלכות], ורשאי להזכירם במקום מלכות. שהאחדות הוא קבלת עול מלכותו, ושוללת הממשלה מכל אחר" ("בית הבחירה" למאירי ר"ה לב, ב). וכן יש לומר על הפסוק "וּמִפְלִעָדִי אֵין אֱלֹהִים".